

University of Groningen

Het peilen van de diepte

Miedema, S.

IMPORTANT NOTE: You are advised to consult the publisher's version (publisher's PDF) if you wish to cite from it. Please check the document version below.

Document Version

Publisher's PDF, also known as Version of record

Publication date:

1997

[Link to publication in University of Groningen/UMCG research database](#)

Citation for published version (APA):

Miedema, S. (1997). *Het peilen van de diepte: de relatie tussen werkloosheid en delinquentie bij jongvolwassen mannen*. s.n.

Copyright

Other than for strictly personal use, it is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

The publication may also be distributed here under the terms of Article 25fa of the Dutch Copyright Act, indicated by the "Taverne" license. More information can be found on the University of Groningen website: <https://www.rug.nl/library/open-access/self-archiving-pure/taverne-amendment>.

Take-down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

Downloaded from the University of Groningen/UMCG research database (Pure): <http://www.rug.nl/research/portal>. For technical reasons the number of authors shown on this cover page is limited to 10 maximum.

Een eerste verkenning: de relatie werkloosheid en criminaliteit gezien vanuit het levensstijlenperspectief

14.1 Inleiding: een terugblik op de vraagstelling

Uit literatuuronderzoek blijkt, dat de conclusies met betrekking tot de relatie werkloosheid en criminaliteit nogal uiteen lopen (Albrecht, 1987; Belknap, 1989; Crow e.a., 1989; De Bie en Miedema, 1990).²⁹⁸ Ook in de jaren '90 geldt nog steeds dat onderzoek naar de relatie tussen werkloosheid en delinquentie geen eenduidige antwoorden heeft opgeleverd (zie bijvoorbeeld: *Crime and Economy*, 1995; Graham en Bennet, 1995).²⁹⁹ In zekere zin kan de discussie over deze relatie worden gezien als een verbijzondering van het debat over de relatie klassepositie, en dan in het bijzonder die van de lagere klassen, en criminaliteit.³⁰⁰ Gegeven het feit dat langdurige werkloosheid vooral een fenomeen is bij de lagere klassen, kan gesteld worden dat de relatie werkloosheid — delinquentie niet los kan worden gezien van een meer algemeen debat naar maatschappelijke ongelijkheid en criminaliteit.³⁰¹ Deze controversie leidt dan ook tot diverse, ook politiek-ideologische en sociaal-economische, stellingnames. De beide extremen binnen de relatie werkloosheid en criminaliteit zijn daarvoor tekenend. Aan de ene kant van de schaal is er grond voor de stelling dat er een verwaarloosbare relatie bestaat tussen werkloosheid en delinquentie en andere kant wordt gesteld dat werkloosheid een hoofdoorzaak is in de totstandkoming van criminaliteit. Verschillen in uitkomsten van onderzoek naar deze relatie lijken niet alleen in sterke mate samen te hangen met gehanteerde vraagstellingen, historisch-economische perioden, methoden en onderzoekspopulaties, maar ook met de (mens- en maatschappij-opvattingen) van de onderzoeker en zijn/haar theoretisch vertrekpunt, belangen van opdrachtgevers en het politiek-culturele klimaat.

Hoewel ik reeds uitvoerig op de literatuur ben ingegaan, wordt nogmaals kort een aantal bevindingen herhaald. Wanneer men kijkt naar de relatie werkloosheid en delinquentie, dan zijn de eerste 'gezond verstand' verklaringen relatief simpel en voor de hand liggend (Fineman, 1990: 93 e.v.).

Wanneer het economisch perspectief als vertrekpunt wordt genomen dan is de redenering dat de financiële problemen ten gevolge van werkloosheid/uitkeringssituatie vooral leiden tot het plegen van vermogensdelicten als diefstal, inbraak, fraude, heling e.d. Bovendien kunnen vermogensdelicten gecombineerd worden met geweldsaspecten: straatroof, overvallen e.d.³⁰²

Een tweede redenering volgt vooral het gelegenheids- en vervelingsargument. Mensen, die werkloos zijn hebben weinig omhanden, zijn gefrustreerd, trekken op met lotgenoten. Van het één komt het ander en delinquentie is het logisch gevolg. Ook alcohol- en druggebruik, al dan niet in samenhang met delinquentie, kan daarvan het gevolg zijn. Delinquentie verwijst dan naar gebrek aan zingeving en tijdstructurering.

Een laatste redenering volgt de bindingen-theorie, zoals bijvoorbeeld door Hirschi (1969), Orsagh en White (1981), en Sviridoff en Thompson (1983) ontwikkeld zijn (zie Fineman, *ibid.*). Illegaal gedrag ontstaat vooral als mensen geen bindingen met de conventionele samenleving hebben. Werk is een integrerend mechanisme en bindt mensen aan het maatschappelijk bestel; werkloosheid zet mensen apart (marginalisatie) en blokkeert de conventionele middelen om materiële doelen te bereiken. Dit laatste aspect refereert tevens aan de uitgangspunten van de strain theorie.

Deze verklaringen/theorieën zijn indicatief voor het uitgangspunt, dat de relatie tussen werkloosheid en delinquentie in meer algemene termen wordt voorondersteld. Het hoe en waarom van het plegen van delinquentie door een individuele werkloze is daaruit niet onmiddellijk af te leiden.³⁰³

Een laatste algemene verklaring is dat in tijden van economische onzekerheid en normvervaging er behoefte bestaat³⁰⁴ om mensen die afwijken van het gangbare patroon strakker te disciplineren en mensen die delinquentie plegen strenger te straffen. Werklozen en delinquente werklozen zijn dan met name 'targets'.

Uit onderzoek blijkt voorts steeds weer dat mensen met een strafblad relatief vaak werkloos zijn.³⁰⁵ Dit geldt vooral in perioden waar sprake is van economische recessies. Ook Jongman en medewerkers stuiten in hun onderzoeken op deze disproportionele oververtegenwoordiging van niet-actieven en werklozen bij mensen, die met politie/justitie in aanraking komen (Jongman, 1982; Jongman et al., 1991; voor een internationaal literatuuroverzicht: Van Netburg, 1996).³⁰⁶ Ik heb reeds aandacht gevraagd voor een vaak voorkomende redeneerfout: de oververtegenwoordiging van werklozen onder daders kan niet opgevat worden als het bestaan van een relatie tussen werkloosheid en criminaliteit (cf. Crow et al., 1989: 5). Als de meeste criminelen werkloos zijn dan kun je omgekeerd nog niet stellen dat de meeste werklozen ook crimineel zijn. Er zijn immers te veel 'negatieve' gevallen — 'false positives' — om deze stelling te ontmaskeren.

In onderzoeken op macro-niveau en zogenaamde time-series onderzoeken — waarin over een aantal jaren wordt gekeken naar de trendmatige ontwikkeling en samenhang tussen geregistreerde criminaliteitscijfers en werkloosheidscijfers, eventueel aangevuld met andere economische en sociologische macro-factoren — worden weliswaar positieve verbanden gevonden, met name door het gelijklopend profiel van tijdspaden (cf. Freeman, 1983; Beijers, 1993; Van Dijk, 1991)³⁰⁷, maar blijven bezwaren bestaan tegen beperkte aannames en gebrek aan controle voor dan wel gebrekkige operationalisatie van andere factoren (maar zie het review van Chiricos, 1987 en de onderzoeken van Land et al., 1995).³⁰⁸

Naast de onderzoekers, die beweren, dat er slechts gering bewijsmateriaal bestaat voor een relatie tussen werkloosheid en criminaliteit³⁰⁹, zijn er (steeds meer) onderzoekers, die het standpunt aanhangen dat genoegzaam bewezen is dat er een directe dan wel indirecte relatie bestaat tussen beide verschijnselen.³¹⁰ Uit recent onderzoek, waarin jongeren worden onderzocht, die als werkenden of als schoolverlater werkloos worden, blijkt de relatie inderdaad aanwezig. Zie o.a.: Farrington et al., 1986; Viscusi, 1986.³¹¹

Het doen van gedetailleerd onderzoek onder groepen mensen zelf, daders en niet-daders, werkenden en werklozen, is verkiesbaar wanneer men uitspraken wil doen over de samenhang tussen arbeidsmarkt- en inkomenspositie en vormen van criminaliteit (delicten, daders en slachtoffers). Dit ondanks het gegeven, dat een dergelijk onderzoek tijdrovender is. De vermoedelijke voordelen wegen daar evenwel tegenop: grotere validiteit en een nauwkeuriger onderling vergelijken van effecten met betrekking tot tijdsvolgorde en relatieve gewichten. Bovendien kan men in een dergelijk model ook meer aandacht besteden aan invloeden van andere effecten als leeftijd, sekse en etniciteit, verzorgingspositie en belevingsaspecten. Met name de relatie leeftijd-criminaliteit-werkloosheid verdient hierbij aandacht (zie Steffenmeier en Allan, 1995).³¹² Stijging van werkloosheid en de toename van jeugdcriminaliteit wordt vooral geassocieerd met het plegen van vermogenscriminaliteit. Bij deze categorie (jongeren en jongvolwassenen) kunnen economische motieven (lage uitkeringen, consumptieve levensstijl) een duidelijke rol spelen. Hoewel economische factoren ook bij volwassenen een rol zullen spelen, kunnen motieven toch een andere basis hebben (handhaven materiële levensstijl, wanhoopsriminaliteit). Ook hier verwijzen we weer naar Crow e.a., Box, Fineman enz. voor een meer uitgebreid overzicht. De relatie leeftijd-arbeidsmarktdeelname verwijst tenslotte naar de effecten van ontwikkelingen op de arbeidsmarkt voor verschillende positiegroepen.³¹³

Wanneer men onderzoek naar de relatie tussen werkloosheid en criminaliteit op individueel-categoriaal niveau doet dan is het mogelijk variatie in leefwerelden daarbij te betrekken. De 'kwaliteit' van lokale gemeenschappen op het domein van lokale arbeidsmarkten, de leeftijdsopbouw, de bevolkingssamenstelling, structurele en culturele hulpbronnen kunnen nogal uiteenlopen; bijvoorbeeld grote stad-platteland, centrum-periferie of binnen steden de verschillendsoortige wijken. In (oude) wijken met veel werkloosheid wordt, deze gedachtengang volgend, de sociale cohesie ondermijnd en neemt de sociale controle af.³¹⁴ Deze ontwikkelingen vormen een voedingsbodem voor het ontstaan van sociale praktijken, waaronder meer criminele, die haaks staan op de dominante eisen van de samenleving.³¹⁵

Veel, voor het gemak maar aangeduid met de term neo-positivistische, meer kwantitatieve onderzoeken naar de relatie werkloosheid en criminaliteit zijn vooral 'buitenkant' onderzoeken; de onderzoeker hanteert zijn/haar vooronderstellingen/hypothesen, al dan niet meer of minder geëxpliciteerd in een wetenschappelijk model. Deze vorm van objectivering (of negatiever geformuleerd: projectie) hoeft niet aan te sluiten bij wat werklozen zelf ervaren. De vergeten kant is dus de belevingskant, de betekenis van

werkloosheid en uitkeringsafhankelijkheid voor de betrokkenen zelf. Het 'buiten' perspectief heeft zich vooral bezig gehouden met de invloed van werkloosheid op bekend geworden of veroordeelde daders, de justitiële afhandeling, hun recidive en de reacties vanuit de sociale omgeving van daders en die vanuit werkgevers, Sociale Diensten, het hulpverleningsaanbod e.d. Een terugkerend fenomeen, waarop ik al wees, is daarbij dat veroordeelden, ook in tijden met een lage werkloosheid, een grotere kans lopen om werkloos te worden of te blijven dan anderen. De werkloosheid onder hen is daarbij meestal een facet van een complex aan problemen. Slechte huisvesting of dakloosheid, geringe of niet afgemaakte opleidingen, geen arbeidsmarktkwalificaties, verslavingsproblematiek, een uitkeringssituatie, die vaak gepaard gaat met schulden. Medische klachten en psychisch disfunctioneren, isolement en vereenzaming hangen daarmee ook samen. Door hun 'publieke zichtbaarheid' worden ze ook vaker staande gehouden. Er treedt meestal een neerwaartse spiraal van 'verloedering' op; er zijn steeds minder mogelijkheden om uit deze vicieuze cirkel te komen. Met name jongeren lopen het risico in een marginaliseringsproces te geraken, wanneer zij geen stabiliteit en identiteit kunnen opbouwen via werk, huisvesting en relatiepartner. Ze blijven dan als het ware hangen in de 'push en pull' momenten van delinquente/deviante jeugdsubculturen (Miedema en Janssen, 1986). Het krijgen van een baan werkt voor dergelijke marginale groepen de overige factoren dan ook niet zomaar weg (Weerman, 1995).

De opzet van dit onderzoek wijkt af van hierboven geschetste varianten: geen tijdsreeksanalyses, geen survey-onderzoek. Gelet op mijn belangstelling voor processen van betekenisgeving en ontwikkelingen in levenslopen, heb ik gekozen voor een meer interpretatieve benadering. Dit onderzoeksmodel laat derhalve geen kwantificering van gegevens toe en sluit het gebruik van statistische analyses uit.³¹⁶

Een ander nadeel is dat ik door de gekozen, ingeperkte, onderzoeksopzet geen vergelijkingen kan trekken met levensstijlen van werkenden, ouderen en allochtonen. Zie evenwel voor een vergelijkbaar onderzoek naar jongvolwassen vrouwen met een uitkering: De Bie en Miedema, 1990; voor een vergelijking van typologieën werklozen uit ander onderzoek: Miedema, 1993).

Trefwoorden in dit onderzoek zijn de reeds eerder behandelde begrippen alledaagse theorie en levensloop. Door de reconstructie daarvan, in eerste instantie op individueel niveau tot maatschappelijk perspectief en biografie en vervolgens de constructie op categoriaal niveau tot categoriaal discours en socialisatietrajecten, kunnen verschillende groepen actoren onderscheiden worden. Doel is om te komen tot een typologisch onderscheid in levensstijlen, waarbij levensstijlen gelezen moeten worden als een combinatie van gedeelde alledaagse theorieën, in mijn terminologie discoursen, en collectieve handelingsmodellen, door mij aangeduid met sociale praktijken. Ik ga dus nadrukkelijk uit van de cognitieve componenten van levensstijlen, die als basis dienen voor sociale praktijken.

Aanname is dat in verschillende te onderscheiden typen levensstijlen vormen van delinquentie, als onderdeel van sociale praktijken, òf genormaliseerde bestanddelen zijn dan wel logisch uitgesloten worden. Ik interpreteer dus niet alleen de motieven of

gegronde redenen³¹⁷, die geldig zijn voor het plegen van delinquentie, maar ook de gegronde redenen om daar vanaf te zien. De afwezigheid van delinquentie, al dan niet in combinatie met culturele deviantie, wordt door mij aangeduid met de term respectabiliteit. Hoewel respectabiliteit en conformiteit vaak door elkaar heen gebruikt worden geef ik de voorkeur aan de eerste term. Men kan ook niet-conformistisch toch respectabel zijn. Men zou natuurlijk kunnen stellen dat ook delinquenten het overgrote deel van hun activiteiten respectabel invullen³¹⁸, maar door het gebruik van termen respectabiliteit, deviantie en delinquentie worden de hoofdcontouren scherper omljnd.

14.2 Levensstijlen en delinquentie

Alhoewel in de ideaal-typische beschrijvingen van de zes door mij onderscheiden typen levensstijlen al gepreludeerd is op de betekenissen van verschillende vormen van delinquentie, wil ik deze relatie nu specifiek analyseren. Specifiek, niet geïsoleerd, omdat de opvattingen over delinquentie en het al dan niet overgaan tot het plegen van verschillende vormen van delinquentie, onderdeel zijn van discoursgebonden levensstijlen in meer algemene zin. Vormen van delinquentie en opvattingen over delinquentie ontlenen hun (sociale, morele/normatieve en individuele) geldigheid aan de regels van een discours. Aan het discours ontlenen de participanten, met andere woorden, organiserende principes, die bepaalde vormen van handelen legitimeren en andere afwijzen als geldig of als niet-geldig. Handelen moet dus geplaatst worden binnen de alledaagse voor(onder)stellingen, die constituerend zijn voor een bepaald discours; het discours als regelgeleide praxis. Vormen van neutralisatie en rationalisatie voor dergelijk gedrag passen daar eveneens in.

Verder is van belang hoe de relatie tussen werkloosheid en delinquentie verloopt in de tijd. Door het dynamische levensloopmodel (zich wijzigende posities/levensopgaven, veranderende opvattingen) kan onderzocht worden hoe deze relatie zich per type levensstijl ontwikkelt.

14.3 De logische relaties tussen werkloosheid en delinquentie

Tussen uitkeringspositie en delinquentie kunnen, afhankelijk van chronologie en causaliteit, logischerwijs meerdere mogelijke relaties bestaan.³¹⁹ Ik wijs hier met nadruk op het belang van deze noot. Deze zou eigenlijk in de hoofdttekst moeten staan, maar om de grote lijn te kunnen volgen heb ik besloten de uitwerking van de relaties tussen uitkeringspositie en delinquentie verder in de noot te behandelen. Voor uitkeringspositie kan ook langdurige werkloosheid worden gelezen. De relevante samenhangen laten zich als volgt beschrijven:

Relatie A: Er bestaat geen empirische relatie tussen uitkeringspositie en delinquentie.

Relatie *B*: Er bestaat een empirische samenhang tussen uitkeringspositie en delinquentie en wel in die zin dat het terecht komen in een (langdurige) uitkeringspositie leidt tot het plegen van delinquentie als oplossingsstrategie voor ervaren problemen dan wel contradicties.

Relatie *C*: Er bestaat een empirische relatie tussen uitkeringspositie en delinquentie en wel in die zin dat het plegen van delinquentie vooraf gaat aan dan wel leidt tot werkloosheid/uitkering of als alternatief gezien wordt voor een betaalde reguliere baan.

Relatie *D*: Er bestaat een empirische samenhang tussen uitkeringspositie en delinquentie zonder dat er sprake hoeft te zijn van een directe relatie. Het is immers mogelijk dat uitkeringspositie en delinquentie nevenschikkende symptomen zijn, die beide verwijzen naar een gemeenschappelijke achterliggende dimensie, bijvoorbeeld zelfgekozen marginaliteit. In dit laatste geval hoeven werklozen niet af te wijken van werkenden met een vergelijkbaar discours. Er kan dan sprake van een 'schijnverband' zijn.

Een alternatieve mogelijkheid *E* is het optreden van een interveniërende factor. Uitkeringspositie leidt bijvoorbeeld tot marginalisering en marginalisering leidt vervolgens tot onverschilligheid — een 'defiant individualism' (Jankowski, 1991) — waarin het plegen van delinquentie 'genormaliseerd' wordt en een rationele oplossing is.

Deze voorbeelden laten zien dat de relatie verschillendsoortige uitkomsten vertonen. Door de contextuele variatie, waarin individuen zich bevinden en de invloeden van omgevingsfactoren als woonbuurten en vriendengroepen wordt duidelijk dat behoedzaamheid geboden is bij het interpretatieproces. Men kan niet op voorhand op theoretisch of empirische gronden kiezen voor een bepaalde relatie of hypothese en andere uitsluiten.

De door mij geconstrueerde levensstijlen moeten wat hun aan- of afwezigheid van bepaalde delinquentiepatronen betreft, passen binnen een van de zojuist geschetste logische mogelijkheden. Dit sluit niet uit dat binnen de ontwikkelingen van een levenslooptraject de ene relatie na verloop van tijd opgevolgd kan worden door een andere relatie. Binnen dit voor de tijd gedifferentieerde model kunnen bij mensen die werkloos worden globaal een tweetal aanpassingsstrategieën worden onderscheiden. Als er sprake is van een proces van assimilatie dan wordt de betekenis van werkloosheid als het ware passend of congruent gemaakt met het discours, waaraan men al participeerde. Is er evenwel sprake van een proces van accommodatie dan leidt de (her)definiëring van de werkloosheidssituatie tot een bijstelling van het discours en in het radicale geval een overstap naar een ander discours waarmee de definiëring van de werkloosheid wel strookt. Bovendien kan delinquentie in de loop der tijden binnen een levensstijl een verschuivende betekenis krijgen, bijvoorbeeld kickgedrag als vorm van leeftijdgerelateerde delinquentie wordt genormaliseerd tot verwervingscriminaliteit. Of een ander voorbeeld: respectabiliteit uit morele overtuiging wordt, bijvoorbeeld door te letten op de pakkans, een meer gecalculerde overtuiging.

Wanneer deze mogelijkheden verbonden worden met een typering van levensstijlen dan zijn de uitkomsten als volgt kort te benoemen:

Relatie *A* kan worden gezien als het model van een respectabele levensstijl, waarin hooguit incidenteel ruimte bestaat voor leeftijdgebonden kleine bagateldelicten. Het werkloos worden en het moeten leven van een uitkering kunnen leiden tot problematische situaties, maar (vermogens)delinquentie dan wel uitkeringsfraude worden niet gezien als reële alternatieven. In deze levensstijl overheerst het proces van assimilatie; de werkloosheid wordt als tijdelijk gezien dan wel als een onvermijdelijk, vooral extern bepaald, gegeven waaraan je zo goed en kwaad als mogelijk moet aanpassen.

Relatie *B* kan worden gezien als een reactie, een proces van accommodatie, op externe omstandigheden — het onverwachts werkloos worden en moeten zien rond te komen van een uitkering -, en delinquentie kan dan een instrumenteel karakter krijgen, al dan niet met politieke rationalisaties.³²⁰ Men zou kunnen zeggen dat de oorspronkelijke respectabiliteit aan werkings- en wervingskracht heeft verloren en dat de werkloosheid en de daaraan inherente beperkte financiële mogelijkheden en psychosociale problemen, leiden tot een herdefiniëring van het belang van respectabiliteit. Men heeft in dat geval het gevoel minder te verliezen, wanneer men de respectabele reputatie op het spel zet door over te gaan tot niet-legale oplossingen. Het moeten (over)leven kan dan worden gezien als een proces van accommodatie waarvan een meer cynische en calculerende houding het gevolg is.

Relatie *C* kan worden gezien als een vorm van 'loopbaancriminaliteit' of van een proces van dusdanige marginalisatie, dat delinquentie daarvan een integraal bestanddeel wordt. De werkloosheid werkt als een soort 'multi-plier' om delinquentie te (blijven) plegen dan wel opnieuw te beginnen. Hier lijkt weer sprake te zijn van een proces van assimilatie, een acceptatie van niet-legale oplossingsstrategieën, waar in het discours al een zekere mate van tolerantie aanwezig is.

In relatie *D* kunnen vormen van delinquentie worden gezien als begeleidingsverschijnselen van bijvoorbeeld culturele en/of marginale deviantie, waarvoor de uitkering de voedingsbodem kan zijn. Het aan het respectabele milieu van herkomst ontleende discours, waarvoor vooruitkomen en arbeidsethos constituerend zijn, wordt getransformeerd dan wel vervangen door een discours, waarin deze vormen van deviantie/delinquentie genormaliseerd zijn. Er is dan sprake van een proces van accommodatie door het centraal stellen van andere levensopgaven dan de oorspronkelijke milieubepaalde.

Relatie *E* laat een verband zien tussen uitkeringspositie en criminaliteit, maar dit verband is indirect. Er treedt een intermediaire factor op waardoor er als het ware een erosieproces met betrekking tot de aanvankelijke respectabiliteit optreedt (normvervaging). In zekere zin kan een dergelijk proces worden gezien als een reactie-formatie op een niet-gewenste en niet-veranderbare situatie waardoor respectabele grenzen, al dan niet calculerend, vervagen. Dit kan door het optreden van groepspressie, de aanwezig-

heid van 'succesvolle' voorbeelden of het zich voordoen van een gunstige gelegenheidsstructuur om bepaalde vormen van delinquentie (tamelijk risicoloos) te plegen. Uitkeringsfraude is (was) daar een voorbeeld van. Een dergelijke oplossing zit tussen assimilatie en accommodatie in. Binnen het vigerende respectabele discours moet men als overtreder van de regels bijvoorbeeld een beroep doen op neutralisatie- en rationalisatie-technieken om de gepleegde delinquentie te verantwoorden.

Deze mogelijke relaties wil ik nu tegen het licht houden bij de zes geconstrueerde levensstijlen. De verklaringen die ik kan aanbrengen binnen de typologie zijn exploratief, maar steunen wel op empirische evidentie. Een bezwaar bij meer theoretische vormen van generalisatie is in mijn geval de soms lage vullingsgraad. Aanvullend 'bewijs' vormen zowel bevindingen uit de literatuur als eerdere onderzoeksresultaten. De empirische bevindingen worden getransformeerd naar 'ideaal-typen'.³²¹

14.4 Type I: De levensstijl van ongebonden marginale werklozen

In deze (klassegebonden) levensstijl is delinquentie een 'genormaliseerd' bestanddeel van het dagelijks bestaan. Genormaliseerd wil zeggen dat het delinquente gedrag zich met een zekere regelmaat voordoet en in zijn 'normale' vorm niet onderhevig is aan morele kritiek dan wel acceptabele neutralisaties kent. Dat houdt uiteraard niet in dat iedereen even delinquent is of 24 per dag bezig is met het plegen van delinquentie. Het merendeel van de tijd gedragen ze zich conventioneel, maar specifieke vormen van delinquentie zijn als het ware ingeburgerd. We hebben gezien dat deze respondenten op relatief jonge leeftijd al beginnen met verschillende vormen van delinquentie, mede mogelijk gemaakt door de gebrekkige controle structuur van het ouderlijk gezin. De aanloop-vormen van de delinquentie maken in eerste instantie onderdeel uit van het buiten op straat rondhangen en de 'machocultuur' en zijn dan nog leeftijd- en klasse-specifiek en territoriaal bepaald. De spreiding in vormen van delinquentie (en deviantie) is dan ook groot. Naast vernielingen, die kunnen voortvloeien uit spelsituaties en zucht naar avontuur, gewelddadigheid (knokken) als vorm van fysiek handhaven in de secundaire socialisatiefase, komen ook vermogensdelicten voor. Zowel in actieve zin, zelf uit stelen gaan, als in passieve zin, meelopen of heling. Dit kan oplopen van simpele winkeldiefstallen tot inbraak, al dan niet in vereniging. Ook hier weer een vermenging van bravouregedrag, delinquentie als expressie-middel, en instrumenteel gedrag, materieel gewin. Verder zijn er de delicten, die samenhangen met brommers, uitgaan en alcoholgerelateerde delicten, ook vaak weer knokken of inbreken. Deze in zekere zin leeftijdsgebonden delinquentie (primaire delinquentie) kan zich transformeren naar meer secundaire vormen van delinquentie, die hun draagvlak hebben in het discours. Tevens kunnen ze in deze fase experimenteergedrag met, in het begin vaak nog hasjiesj, later allerlei hard-drugs vertonen. In het verlengde daarvan kunnen ze te maken krijgen met verslavingseffecten en soms dealen.

Typerend voor deze verlengde carrière is het zich niet willen (of kunnen) binden c.q. de verantwoordelijkheid niet willen dragen als vader/kostwinner. Men is aan niemand

verantwoording schuldig en het belang van significante anderen en hun moreel appel is gering. Als ze doorgaan, ook na contacten met politie en justitie, dan ontwikkelen ze een meer professionele houding; ze worden, naast 'street smart' 'institution wise' en weten hoe ze zich moeten verkopen dan wel de zaken kunnen manipuleren. Vrijheidsstraffen en/of boetes zien ze als risico's van het vak, die nooit helemaal uit te sluiten zijn. Ook hun druggebruik stabiliseert zich nu meer. Voor hen is de uitkering, met alles wat er illegaal naast gesnabbeld kan worden, te beschouwen als een draagvlak voor de continuering van deze levensstijl. In hun 'modus operandi' treden eveneens veranderingen op; er vindt als het ware een overstap plaats van wisselende losse coalities van mededaders ('buurtgangs') naar meer solitair en calculerend bezig zijn.

Hun opvattingen over criminaliteit, crimineel gedrag van anderen omvat, wellicht onverwacht, uitgesproken 'law-and-order' elementen. Hun eigen delinquentie wordt toegedekt door rationalisaties en het aanbrenge van 'wij-zij'-gevoelens. In principe moet iedereen zelf maar weten wat men doet, een combinatie van een zekere tolerantie en onverschilligheid. Slachtoffers zijn, naast de voorkeur voor bedrijven, tot op zekere hoogte mensen die erom vragen of mensen die het wel missen kunnen. Onnodig fysiek geweld wordt evenwel afgewezen; ook geweld krijgt een zekere instrumentaliteit. In die zin moeten ze voortdurend werken aan hun reputatie van 'harde' jongen.

Wanneer we naar de relatie uitkeringspositie — delinquentie kijken dan is in deze levensstijl vooral model *C* van toepassing. Hierbij kan de kanttekening worden geplaatst dat in model *C* de additionele relatie *E* als bestendigende factor werkzaam is. Hun delinquentie kent al een startpunt voordat ze werkloos zijn en bestendigt tot op zekere hoogte hun werkloosheid door bijkomende effecten als strafblad, negatieve reputatie e.d. Hun marginaliteit in maatschappelijk opzicht is tweeledig; enerzijds is er sprake van sociaal-economische, anderzijds van sociaal-culturele marginaliteit. Beide aspecten zijn inherent aan het milieu van herkomst en zijn moeilijk te doorbreken. In zekere zin is er sprake van een onvermogen om zich aan te passen aan de reguliere eisen van de maatschappij (zelfdiscipline, onderwijs, arbeidsmarkteisen), veelal in combinatie met onvoldoende sociale en emotionele vaardigheden en een zekere militante houding. Hun werkloosheid bevordert vooral de recidive, maar met een duidelijke afweging van risico's en opbrengsten, een vorm van een rationele kosten-baten analyse.

14.5 Type II: De levensstijl van gehuwde marginale werklozen

De respondenten van dit type delen in grote lijnen de achtergronden van type I respondenten. Differentiatiepunt is dat in deze levensstijl de respondenten op het eind van hun secundaire dan wel begin tertiaire socialisatiefase een vaste relatie krijgen. Daarmee neemt hun levensloop een andere wending; ze hebben nu gezinsverantwoordelijkheid en zien zichzelf primair als kostwinner. De vormen van leeftijdgebonden vrije-tijdsdelinquentie, waar ze in de secundaire socialisatiefase nog wel aan deel nemen, worden nu afgebouwd. Het optrekken met leeftijdgenoten, op straat rondhangen, stappen, fysieke handhaving in een macho-cultuur, baldadigheden, 'brommer' delicten en lichte

vormen van vermogenscriminaliteit worden vervangen door een meer gezinsgeoriënteerd patroon. Expressieve delinquentie als symbool van groepssaamhorigheid enerzijds en onderlinge rivaliteit anderzijds verliest zijn functie. Kortom, door het aangaan van een vaste relatie loopt hun moratorium, en de sociale experimentatieruimte van de vrije-tijd, ten einde en daarmee hun 'probleemloos' jong zijn. De kostwinners- en zorgfunctie (ouderschap), het streven naar een reguliere baan, inkomenszekerheid, staan als levensopgaven nu centraal.

Valt de baan weg dan treedt, naast verlies van andere functies, er een behoorlijk inkomensverlies op. Door hun werkloosheid krijgen ze het gevoel te falen (strain); ze kunnen hun gezinnen niet een stabiel materieel draagvlak bieden. Als reactie daarop ontwikkelen ze allerlei inkomensgenererende strategieën, die lopen van calculerende tot meer illegale. Gezien hun schuldenpositie, leningen, betalingsachterstanden huur en nutsdiensten, raken ze steeds meer verzeild in een positie waarin gaten met gaten gevuld worden. Ze maken weliswaar onderdeel uit van familie- en kameraden-netwerken waarin onderlinge steun en wederzijdse hulp gedeeltelijk soelaas bieden, maar het bestaan blijft een balanceren op het slappe koord van schulden maken en uiteindelijk komen ze terecht in een uitzichtloze schuldval. Op allerlei manieren proberen ze te ontsnappen aan deze fuik, eventueel langs de weg van niet-legale alternatieven. De risico's die daarbij horen, worden op de koop toegenomen, maar na verloop van tijd lopen ook deze wegen dood. Zwart werken, klusjes doen bieden geen permanente oplossingen; er zijn teveel nadelen aan verbonden. De bezwaren zijn niet zozeer moreel van aard, maar vooral pragmatisch (verraad, betrapping, kortingen, verscherpte controle e.d.) en zij vrezen de repercussies daarvan voor hun gezin.

Hoewel ze een zeker optimisme handhaven, geeft een aantal aan dat delinquentie bij verslechtering van de situatie niet langer uit te sluiten is. Het kan dan gaan om vermogensdelicten als diefstal, inbraak, maar ook lucratieve handeltjes (heling) worden genoemd. Uitkeringsfraude is een andere mogelijkheid, die op termijn realiteit kan worden, bijvoorbeeld door 'schijnscheidingen' te arrangeren. De betekenis, die delinquentie heeft in deze fase is vooral een instrumenteel overleven met het accent op de gevoelde gezinsverantwoordelijkheid.

Werkloosheid kan verder leiden tot risicovol gedrag als gokken en/of te veel drinken; het heeft dan vooral als functie een tijdelijk ontsnappen aan de spanningen thuis. Wanneer men tot de ontdekking komt dat dit een hellend pad is probeert men daarmee op te houden; niet alleen vanwege gezondheidsproblemen, financiële redenen, reputatieverlies, maar ook vooral om de relatie veilig te stellen.

Voor de mannen van dit type lijkt relatie *B* niet langer uitgesloten; in principe proberen ze respectabel te blijven, zij het dat er meerdere, ook door het milieu, getolereerde grijsvlakken in geïncorporeerd zijn in de vorm van kleine vermogensdelicten en zwart werken. Mochten ze werk krijgen (en houden) dan, zo is mijn vooronderstelling, hervinden ze hun evenwicht en ontwikkelen ze een nieuwe stabiliteitsstructuur (maatschappelijke bindingen). Ze zijn dan immers volwaardig kostwinner en daardoor tevens een goede huisvader, ze hebben dan een positiever zelfbeeld en een meer acceptabele, maatschappelijke status.

Onder deze jongeren kan dus op latere leeftijd als gevolg van de werkloosheid/uitkeringspositie, hoewel vroegere leeftijdsgebonden vormen van delinquentie en dus politiecontacten niet geheel en al uit te sluiten zijn, zich het verschijnsel van 'first-offending' voordoen. Alhoewel speculatief, ondersteunt de uitkomst de veronderstelling van Jongman et al. Hoewel ze uit marginale milieus komen, die vergelijkbaar zijn met die van type I, hebben ze geprobeerd binnen de grenzen daarvan een zekere respectabiliteit als volwassene te handhaven. De structurele werkloosheid sluit het traditionele 'stijgings'-perspectief door een reguliere baan, ook als deze aan de onderkant van de arbeidsmarkt blijft, af. In die zin is hun criminaliteit vooral 'wanhoopscriminaliteit'.

14.6 Type III: De levensstijl van werklozen uit het traditionele arbeidersmilieu

Voor de mannen van dit type zijn weer parallellen te trekken met het vorig type. Ook voor hen geldt dat de kostwinnersfunctie na verloop van tijd een centrale plaats krijgt. Bij hen is het relationele omslagmoment meestal wat later in de tijd. We zouden kunnen stellen dat in de primaire en secundaire socialisatiefase de drie typen nog min of meer diffuus met elkaar optrekken (door gemeenschappelijke elementen van woonbuurt en opleidingstraject). Breukpunten met type I vormt hun zichtbare delinquentie en negatieve reputatie; met type II hun vroege zorgfunctie voor vrouw en kinderen. Zowel type I als type II jongens hebben bovendien vaak een slechtere naam door een mindere status in woonbuurt, schoolprestaties en een wat ruiger bestaan, en na verloop van tijd scheiden zich de wegen.

Voor de jongens van type III krijgt het domein van de vrije-tijd in de secundaire en begin tertiaire socialisatiefase een vrij zelfstandige functie. Trefwoord daarbij is 'youth as fun'. In die zin zien we bij hen een klassespecifieke jeugdgecentreerdheid met een relatieve autonomie ten opzichte van gezin en school. Deze vormt onderdeel van hun standaardbiografie en ze weten dat na deze 'je bent maar eenmaal jong'-periode, de fase van gezinsverantwoordelijkheid de volgende is. In de overgang ligt een zeker dualisme besloten; vriendengroepen en de vriendin zijn tot op zekere hoogte concurrenten. Pas wanneer de oude vriendengroepen oplossen door relatievorming of andere redenen, oriënteren ze zich meer op de vriendin en nemen langzamerhand de vrije-tijdsactiviteiten met kameradengroepen af ten gunste van het relatie-ideaal. Daarmee komt dan ook een einde aan hun leeftijdgebonden vormen van (ingeperkte) vrije-tijdsdelinquentie. Ze raken als het ware ingebed in de wereld van de respectabele volwassenen. Deze (her)integratie is mogelijk omdat ze ervoor hebben gezorgd niet te ver te doorschieten in problematisch gedrag. Hun delinquentie wordt tot op zekere hoogte getolereerd. Voorwaarden daarbij zijn ondermeer: het niet te gek maken en na verloop van tijd er mee ophouden. Binnen dit kader zijn vormen van uit de hand gelopen spel- en experimenteergedrag, het verkennen van grenzen en risico's, samen met leeftijdgenoten normaal en onderdeel van de stapcultuur en de zelfhandhaving. Ze worden evenwel op hun verantwoordelijkheden aangesproken en in die zin moeten ze zelf-controle ontwikkelen. Doen ze dit niet dan zijn ze risicofiguren en dreigt het risico van uitstoting, zowel op

de arbeids- als de huwelijksmarkt, richting type I jongens. Vrije-tijdsactiviteiten vormen gedeeltelijk compensatie voor de saaiheid van het scholierenbestaan of de monotonie van het werk. In het ideale geval hanteren ze een segmentatiestrategie; de vrije-tijd is vooral een week-end gebeuren en mag niet teveel interveniëren met de eisen van andere systemen.

Hun delinquentie heeft tot op zekere hoogte de functie van symbolisch-expressieve uitingen en kick-gedrag, wat Katz (1988) als de 'seductions' en 'sensual dynamics' van 'thrill seeking' delinquentie bestempelt, en refereert niet aan een structurele achterstandspositie. Vermogensdelinquentie komt sporadisch voor, maar stuit op meer leefwereld-bezwaren en kan leiden tot (dreigende) marginalisering van de positie in groepen van kameraden en reputatieverlies in algemene zin.

Het optrekken in wisselende coalities van leeftijdgenoten wordt weerspiegelt in delinquentievormen. De ene keer zijn het vernielingen, de andere keer zijn het knokpartijen of 'brommer' delicten. Contacten met politie/justitie kunnen daaruit voortvloeien, maar niet noodzakelijkerwijs.

Wanneer ze een vaste relatie krijgen, neemt dit meer avontuurlijk bestaan een einde en bereiden ze zich voor op een 'gezinscarrière'. Werkloosheid past daar niet binnen, maar als dit zich onverhoopt voordoet, kunnen ze zich met enig kunst- en vliegwerk handhaven. Zwart werken is geclausuleerd toegestaan — het moet een tijdelijke vorm van bijverdienen blijven -, maar vermogenscriminaliteit spoort niet langer met hun respectabiliteit. Er zijn dan nog wel andere oplossingen, alhoewel in absolute zin delinquentie nooit helemaal uit te sluiten is.

Wanneer we kijken naar de relatie uitkeringspositie-delinquentie dan lijkt vooral model *A* op zijn plaats. Zijn ze op jongere leeftijd, bijvoorbeeld als schoolverlater, al een tijdlang werkloos geweest of wisselen perioden van werk en werkloosheid elkaar af dan is model *D* eveneens van toepassing. De delinquentie is dan vooral een functie van de (dan wellicht overmaat aan) vrije-tijd (verveling) en gebrek aan geld en niet van de (veelal optimistisch als tijdelijk ingeschatte) werkloosheid.

Wanneer de werkloosheid evenwel blijvend wordt, dan kunnen we veronderstellen dat er een proces van toenemende marginalisering optreedt. Ook binnen deze groep kan dat leiden tot recidive, maar voor diegenen zonder politiecontacten tot first-offending. Ook hier weer speculatieve ondersteuning voor Jongman et al., maar met nogal wat voorbehoud. Er zou dan sprake moeten zijn van een overstap naar een ander discours met andere opvattingen over respectabiliteit e.d., maar door scheiding, nieuwe kameraden-netwerken (meer type I of type II), de verleiding van een grote slag, zou er wat dat betreft een omslagmoment kunnen optreden. In dat geval geldt ook voor hen dat ze dan steeds minder verliezen te hebben.

14.7 Type IV: De levensstijl van werklozen uit respectabele arbeidersmilieus

De jongens van dit type kunnen in de primaire en secundaire socialisatiefase nog optrekken met de eerder geschetste drie typen, die in dezelfde buurt wonen en/of gemeenschappelijk dezelfde scholen bezoeken. Ze zijn evenwel afkomstig uit de wat meer respectabele arbeidersmilieus.

In de secundaire socialisatiefase voltrekt zich evenwel een omslagmoment. Ze oriënteren zich nu niet op leeftijdgenoten, maar blijven familiegecentreerd. Daarmee is hun vrije tijd ruimtelijk en sociaal anders ingekaderd en is er sprake van meer controle op hun doen en laten. Ze vermijden nu ook de contacten met de wat meer ruigere leeftijdgenoten, die wel gaan stappen, drinken, achter de meiden aan zitten, brommers opvoeren of anderszins experimenteren. Daarvoor in de plaats komt een meer ingetogen en huiselijker leven. Ze worden op school en in de vriendengroepen van vroeger wat hun jeugd- en vrije-tijdsoriëntatie betreft steeds meer buitenstaander; een reden extra om de gezelligheid vooral thuis te zoeken. Delinquentie is bij hen zo goed als afwezig of zo triviaal dat het nauwelijks een dergelijke kwalificatie verdient.

Het zijn, kortom, de wat meer serieuze jongens, die meer investeren in opleiding of werk. Als ze uit huis gaan is dit veelal om een eigen huishouding te vestigen. Zo niet, dan blijven ze rustig thuis wonen. Ook voor hun is de werkloosheid een niet verwachte uitkomst, maar kenmerkend voor hen is hun optimisme. Ze stellen aan hun baan evenwel wat hogere eisen en vertonen gericht zoekgedrag.

Wordt de werkloosheid na verloop van tijd langdurig dan blijven ze zich oriënteren op de primaire arbeidsmarkt, maar ze zoeken naar alternatieve zingevingen in de hobby-sfeer, part-time werk en soms vrijwilligerswerk. Voor hen blijft het ideaal van de standaardbiografie onverminderd aanwezig, maar hun contacten met de andere sekse zijn vrij beperkt. Draagvlak om de problemen het hoofd te bieden vormen nog steeds de familiale verbanden en eventueel die van de partner.

Niet-legale oplossingen worden met kracht van de hand gewezen. Hun respectabiliteit komt weliswaar onder druk te staan, maar ze zien delinquentie niet als oplossing.

Bij dit type geldt vooral relatie A.

14.8 Type V: De levensstijl van werklozen uit respectabele middenklassemilieus

Vergeleken met de vorige vier typen, alle afkomstig uit de 'arbeidersklasse', zijn de jongens van dit type afkomstig uit midden-klasse gezinnen (of daarmee vergelijkbare aspirerende arbeidersklasse gezinnen). Dit impliceert dat in de opvoeding het belang van onderwijs voortdurend onderstreept wordt. Diploma's vormen immers de entree naar een goede maatschappelijke positie. In die zin wordt de vrije-tijd in de secundaire socialisatiefase daaraan (gedeeltelijk) ondergeschikt gemaakt. De vrije-tijd is dan nog grotendeels gecontroleerde vrije-tijd.

Wanneer ze kiezen voor een vervolgopleiding op MBO-, HBO-niveau dan gaan ze meestal op kamers wonen, soms via een voorfase van intern wonen, en de vrije-tijd krijgt dan een wat experimenteler karakter en kan opgevat worden als een 'inhaalmanoeuvre'. Uitgaan en stappen, contacten met de andere sekse, incidenteel experimenteren met soft-druggebruik passen daarin, maar ze willen niet te ver doorschieten. Ze blijven investeren in hun opleiding, zij het soms met vertraging. De vrije-tijd loopt nog gedeeltelijk door in hun beginnende arbeidscarrière, maar na verloop van tijd stabiliseert zich dit, mede onder druk van een vaste vriendin. Ook kunnen we spreken van een relatief korte moratoriumfase en jeugdgecentreerdheid.

Hun werkloosheid stoelt vrij vaak op teleurstellende of te hoog gegrepen verwachtingen met betrekking tot de werkinhoud of 'foutieve' inschattingen van hun mogelijkheden op de arbeidsmarkt dan wel een onderwijs- en beroepskeuze waar op de arbeidsmarkt geen vraag naar is. Ze scholen zich dan om, vaak met behoud van de uitkering, en ze zien zich zelf niet als echte werkloze. In dat opzicht kan hun herscholing worden gezien als een defensieve strategie om alsnog een middenklassepositie te verwerven. Ze verwachten zeker weer aan de slag te komen na het afronden van hun opleiding. Hun uitkering kan gedeeltelijk worden gezien als een studiebeurs. In die zin is hun leven te vergelijken met het studentenleven van serieuze studenten, alhoewel voor een aantal nu geldt dat ze gezinsverantwoordelijkheid dragen. Hoewel er bij hen een moderne keuzebiografie zichtbaar is, blijven ze zichzelf zien als hoofdkostwinner, maar in de toekomst, als ze zelf een baan hebben en de kinderen groter zijn dan is het aannemelijk dat hun partners, ook redelijk opgeleid, een baan zoeken. Ze verwachten dan tot de tweeverdieners te gaan behoren.

Delinquentie is in deze fase hooguit deviantie. Ze raken steeds meer ingebed in de wereld van de respectabele middenklasse en onderschrijven de daar heersende waarden. Ook hier geldt relatie A.

14.9 Type VI: Werklozen uit middenklassemilieus met een alternatieve levensstijl

Net zo als de eerste vier typen onderling kunnen interacteren is dit ook bij de typen V en VI het geval. Ze delen min of meer vergelijkbare (midden-klasse) milieu-achtergronden, wonen in dezelfde buurten en bezoeken vergelijkbare schooltypen als MAVO/HAVO, soms VWO. Het verschil tussen type V en type VI is dat de eersten tamelijk systeemconform leven, terwijl de laatsten een alternatieve en rebellerende levensstijl ontwikkelen.

De jongens van type VI kunnen wat dat betreft worden onderscheiden in een plus variant, deviant maar respectabel, en minus variant, deviant en meer delinquent. Vonden we in eerder onderzoek vooral een delinquente levensstijl (zie Miedema en Janssen, 1986), mede veroorzaakt door een radicalisering van hun druggebruik, en een meer heterogene samenstelling, ook drop-outs uit de lagere klassen, nu gaat het met name om

deviante jongeren, die vergelijkbare middenklasse achtergronden en socialisatietrajecten delen.

Hun subculturele delinquentie is ingeperkt en binnen hun nieuwe, veelal zelfgekozen, marginaliteit overheerst dan ook een respectabele oriëntatie op basis van eigen morele afwegingen. Is bij de minusvariant de dubbele breuk met milieu en maatschappelijk systeem totaal, bij deze levensstijl zijn de breuken meer partieel. Er is nog sprake van emotionele betrokkenheid bij de ouders en zeker van maatschappelijk engagement bij de samenleving, maar binnen zelf ontwikkelde normatieve kaders. In eerste aanleg conformeren ze zich nog aan het verwachtingspatroon van de ouders en aan de maatschappelijke eisen. Is bij de minusvariant de breuk al vroeg en radicaal een onomkeerbaar gegeven, bij de jongvolwassenen van dit type zijn zogenaamde terugkeer-opties niet in absolute zin uit te sluiten. Ze kunnen als het ware als tweede kansers, zo vooronderstel ik, zich alsnog aanpassen; er is, met andere woorden, nog onderhandelingsruimte. Dit stoelt mede op het gegeven, dat hun delinquentie niet getransformeerd is tot secundaire delinquentie met allerlei stigmatiseringseffecten (relatie *E*).

In de periode van het vervolgonderwijs worden de contouren van een alternatieve levensstijl zichtbaar. Ze zijn kritisch en ontdekken na verloop van tijd dat hun onafhankelijkheidsdrang leidt tot het moeten maken van een keus, of ('burgerlijk') aanpassen of kritisch buitenstaander blijven. Ze kiezen dan voor de inrichting van hun eigen leven, ze ontwikkelen nieuwe levensopgaven en zingevingen en stellen zich steeds autonomer en subjectgecentreerder op. Hun socialisatie hebben ze, zo kan men stellen, nu in eigen regie. De prijs die ze daarvoor moeten betalen, sociaal-economische marginalisering, wordt gecompenseerd door de vrijheid van culturele zelfbepaling. Dit drukken ze uit in allerlei (avant-gardistische) stijl-elementen, waarvoor ze legitimatie zoeken bij radicale jeugdsubculturen en sociale bewegingen. Cultureel en politiek activisme, experimenteren met leefvormen en stijlkenmerken, gebruik van soft-drugs e.d. vormen daarbinnen elementen om zich te onderscheiden van hun conventionele leeftijdgenoten. Hun onvrede met het maatschappelijk bestel, de afwijzing van de dominante ideologie, kanaliseert zich in positieve alternatieven, die niet sporen met de platgetreden banen van hun milieu bepaald model van de moderne keuze-biografie. Werk, carrière, relatie en kinderen, materiële eisen en zekerheden worden vervangen door een grotere ambiguïteitstolerantie en een sterk geïndividualiseerde invulling van de levensloop. Als ze een relatie hebben dan met behoud van een individualistische oriëntatie.

Ze ontwikkelen in het verlengde van hun communicatieve competenties eveneens calculerende competenties in hun omgang met bureaucratische instellingen en ze weten daarmee hun voordeel te doen (omdefiniëringen, onderhandelingen, laag profiel houden e.d.).

Voor hen geldt in principe relatie *A*, maar deze kan worden vervangen door relatie *D*. Deviantie is dan, net zo goed als werkloosheid, onderdeel van een alternatieve levensstijl. Voor de minusvariant, die veel dieper in bepaalde vormen van delinquentie (druggebruik, vermogensdelicten) zit, geldt relatie *E*. Bij hen is de werkloosheid/uitkeringsafhankelijkheid een symptoom van een steeds marginaler wordende positie en ontstaat

een recidive bevorderende keten. In die zin is deze groep vergelijkbaar met de jonge mannen van type I.

14.10 Voorlopige conclusies

Ik heb willen laten zien dat, aan de hand van het ontwikkelingssociologisch model, er onderscheiden samenhangen bestaan tussen typen levensstijlen, levensplannen, de beleving van de werkloosheid en vormen van delinquentie dan wel de afwezigheid daarvan. Specifieke omslagmomenten doen zich vooral voor gedurende de overgang van de secundaire naar de tertiaire socialisatiefase. Te denken valt aan: het al dan niet herdefiniëren van relevant geachte levensopgaven, het belang van en ondersteuning door bepaalde netwerken, betekenis van werk en werkloosheid, uitkeringsafhankelijkheid, gezinsidealen en ervaren materiële problemen. De conclusie is dan ook dat op dit analyseniveau er geen eenduidige relatie bestaat tussen uitkeringspositie en het plegen van specifieke vormen van delinquentie; de onderzochte groep jongvolwassen mannen met een uitkering tamelijk heterogeen is samengesteld. De relatie werkloosheid en criminaliteit laat geen algemene generalisaties toe, maar moet gedifferentieerd worden voor typen levensstijlen (zie bijvoorbeeld Jankowski, 1991, 1995). Dit neemt niet weg, dat door de materiële druk van de werkloosheid, het verlies in geloof in een rechtvaardige samenleving, jongeren behorende tot bepaalde, in essentie respectabele, typen (de typen II en III), na verloop van tijd, het plegen van vermogensdelinquentie dan wel uitkeringsfraude als een uitweg kunnen beschouwen. Dit niet-legale alternatief kan voor hen samenhangen met het belang dat ze toekennen aan hun verzorgingspositie; ze definiëren zich vooral als kostwinner met gezinsverantwoordelijkheid. Maar zoals ik heb laten zien is de overstap van respectabele (wetsgetrouwe) levensstijlen naar een delinquente levensstijl niet een stap die gemakkelijk gezet wordt. Als 'rationele' oplossing impliceert een dergelijke overstap naar delinquentie nogal wat psychologische en sociale verliesposten.

In het volgende hoofdstuk wil ik nagaan welke theoretisch-criminologische verklaringsmoedellen passen op de in dit onderzoek gevonden samenhangen tussen uitkeringspositie en (respectabele dan wel deviant/delinquente) oplossingsstrategieën.

Noten bij hoofdstuk 14

298. Ook de invloed van werkloosheid op andere factoren, gezondheid, psychisch functioneren, zelfwaarde, zelfmoord e.d., is een discussiepunt. Ook hier geldt dat als er relaties worden aangetroffen, de directe invloed moeilijk is te meten. Zo onderzocht Collin Pritchard, een Brits psychiater, of werkloosheid een belangrijke oorzaak vormt voor zelfdoding bij mannen (*British Journal of Psychiatry*, June, 1992). "Het lijkt aannemelijk dat jonge mannen voor wie het vinden van werk een belangrijk onderdeel is voor het verwerven van een volwassen identiteit, vatbaar zouden zijn voor de onttakelende gevolgen van werkloosheid. Pritchard maakte gebruik van de statistieken over de incidentie van suïcide die bijeen zijn gebracht door de Wereld Gezondheidsorganisatie en van de cijfers over werkloosheid, zoals die verzameld zijn door de International Labour Organisation. Het blijkt dat in de onderzochte periode van 1974 tot en met 1988, de zelfmoordcijfers in de meeste landen van de Europese Gemeenschap significant samenhangen met werkloosheid. Dit geldt zowel voor zelfmoorden onder jeugdigen als voor de algemene zelfmoordcijfers. [...] Het lijkt er dus op dat werkloosheid economisch en psychisch kwetsbare individuen verder in het moeras kan drukken. De al vaak beschreven 'depressieve' reactie op het werkloos zijn eist zijn tol. Er zijn echter verscheidene redenen om voorzichtig te zijn met deze conclusie. Zo zegt een algemene tendens nog niet veel over de betrokken individuen. Bovendien blijkt dat in Groot Brittannië de suïcide onder jeugdigen sterker samenhangt met de algemene werkloosheid dan met de specifieke jeugdwerkloosheid. Misschien levert het hebben van een werkloze vader, een grote bijdrage aan de ervaren uitzichtloosheid" (Ad Bergsma, NRC, 9-7-1992; zie verder noot plus 4).
299. "The relationship between employment and crime is highly complex. The effects of unemployment on crime have not so far been succesfully isolated from a wide range of other socio-economic factors, such as income distribution and inequality, urban deprivation and deficits in education (see Tarling, 1982; Box, 1987, Belknap, 1989). What evidence there is suggests that the relationship between unemployment rates and crime rates is equivocal. However, at the individual level, particularly amongst young males, there is some evidence to suggest that boys are more likely to commit offences, particularly property offences, during periods of unemployment (Farrington, et al., 1986). There are a number of reasons why unemployment could lead to crime, from lack of income to boredom, demoralisation and the destabilisation of the family unit. It is known that unemployment can precipitate family break-up and that this in turn may increase the vulnerability of children within the family to become delinquent (Lenkowski, 1987). It is also known that criminals are more likely to be unemployed than non-offenders (Association of Chief Officers of Probation, 1993) and that unemployed youth are more likely than those in work to hang around the streets and seek or succumb to opportunities to commit offences (Rutter and Giller, 1983). On balance, therefore, it would appear that while there is little evidence to support a causal relationship between unemployment and crime, they are likely to reinforce one another" (Graham en Bennet, 1995: 42).
300. Deze controverse heeft nauwe raakvlakken met de gekozen benaderingswijze in theoretisch en methodisch inzicht. Nog even het onderscheid in structurele en processuele, sociologische en sociaal-psychologische, terugroepend kan worden gesteld dat de meer structurele benaderingswijzen als de subculturele en strain-theorieën doorgaans wel een relatie vinden en de sociale controle theorie meestal niet. Empirisch onderzoek zou een definitief uitsluitel moeten geven, los van de theoretische argumenten. Zo geeft Hirschi aan: "The primary virtue

of control theory is not that it relies on conditions that made delinquency possible while others theories rely on conditions that make delinquency necessary. On the contrary, with respect to their logical framework, these theories are superior to control theory, and, if they were as adequate empirically as control theory, we should not hesitate to advocate their adoption in preference to control theory" (Hirschi, 1969: 29). Facetten van dit debat zijn: de aard van de menselijke natuur, gedetermineerdheid versus vrije wil, etiologie versus epidemiologie, structuur versus 'agency'. Ook self-report studies, die al meer dan dertig jaar zijn uitgevoerd, hebben geen definitief antwoord opgeleverd. "Perhaps the most interesting, and controversial, relationship in the self-report literature concerns social class. Many self-report studies have found no difference in the criminal involvement among youngsters in the lower, middle, or upper class (Tittle et al., 1978). There is dispute on this matter, however, since some studies have reported class differences (with lower-class respondents reporting greater criminal involvement than middle- or upper-class respondents. Most studies, however, have failed to find such a relationship (Braithwaite, 1981). Reviews of self-report studies have found that they more often obtain information on minor than major offenses. One such review concluded that when the seriousness of crime is taken into account, there is a relationship between social class and criminality; lower-class respondents are more likely to have committed a serious crime than middle- or upper-class respondents (Hindelang et al., 1981). The apparent lack of relationship between social class and delinquency, then appears to be related to the seriousness of the crime asked about on the self-report surveys" (Meier, 1989: 73).

301. Hoewel met criminaliteit hier vooral vermogensmisdrijven worden bedoeld (instrumentele criminaliteit, verwervingscriminaliteit) kan werkloosheid (dan wel een lage klassepositie of de aanwezigheid van de beleving van maatschappelijke ongelijkheid) ook in relatie staan met geweldsmisdrijven (de 'hidden injuries of class' van Sennet en Cobb, 1972). Enerzijds zijn er vermogensmisdrijven met een (strategisch) geweldskarakter (berovingen, overvallen), maar anderzijds zijn er ook meer pure geweldsmisdrijven als mishandeling, doodslag en moord. De relatie geweld en werkloosheid is door mij niet verder onderzocht, alhoewel we bij de verschillende typen levensstijlen hebben gezien dat in de meer marginale levensstijlen (type I en type III) en bij de levensstijl met vrije-tijdscriminaliteit (type III) in het repertoire van delicten regelmatig opduikt. Geweldscriminaliteit kan meerdere betekenissen en doelen hebben, ondermeer: relationeel geweld (tussen partners, bekenden), bijvoorbeeld kinder- en vrouwenmishandeling, vetes tussen gezins- of familieleden; status- en groepsge geweld van jongeren in functie van sensatiezoeken, handhaving van een macho-reputatie, mannelijke identiteit en groepsloyaliteit; onmachtge geweld, het afreageren van frustraties, eventueel verplaatst naar een indirect slachtoffer; cultureel geweld, bijvoorbeeld de verdediging van eer; geweld om conflicten op te lossen; vergeldingsge geweld (wraak), een omkering van slachtoffer naar dader; angstge geweld, het als eerste beginnen in een bedreigende situatie; afgunstge geweld, iemand iets niet gunnen (vaak in combinatie met vernielingen). Alcohol kan bij meerdere vormen een aanjagende factor zijn. Verder kan men nog de relatie geweld en seksualiteit, aanranding en verkrachting, nemen of de relatie geweld en persoonlijkheidsstoornis. Dit onderzoek laat niet toe geweldsdelicten verder te analyseren, maar men kan zich voorstellen dat in de relatie werkloosheid - geweld, geweld soms een directe, maar vaker nog een indirecte uitkomst is.
- Gurr (1981) stelde vast "... the correlational studies of the twentieth-century crime trends suggest that socio-economic change is an underlying but indirect source of variation in violent crime. The dynamics differ so greatly from one period, place and social group to another, however, that we must conclude that contextual and intervening variables determine the specific effect of change" (Gurr, 1981: 332).

Uit de samenvatting van het recente onderzoek van Oliver (1995) blijkt, als een soort contra-punt, dat hij een duidelijke en rechtstreekse relatie ziet tussen sociaal-economische en gezinsachtergronden en de stijging van geweld tegen personen. Zijn onderzoek toetst "the hypothesis that inequality is a direct and immediate cause of violent behavior in young men of low income, and that it also has an indirect effect through parenting received. U.K. crime statistics for the years 1987 through 1994 are analyzed to isolate the role of inequality in the 40% rise in male juvenile violence during this period. The major causes of violence are income inequality combined with false hopes for equal opportunities, lack of welfare support for the disadvantaged, and poor job quality. These conditions have characterized Great Britain since 1979 and have coincided with the unprecedented rise in violent crime since 1987. Although business cycle variations and changes in violent crime reporting may have accounted for a small portion of the post-1987 increase, these are insignificant in comparison with the medium-term factor of government economic and social policies adopted during the 1980s. These politically conservative policies produced an increase in low income families, which in turn caused the rise in juvenile violence after 1987; and they created a winner-loser culture that may also have encouraged young men to react to the new inequality in a violent manner" (Samenvatting Oliver (1995) in: Criminal Justice Abstracts, 1996, (2), nummer 0491-28: 212).

302. Als het economisch motief het belangrijkste is dan is vermogenscriminaliteit vooral economische criminaliteit. In het besluitvormingsproces om economische criminaliteit te plegen onderscheidt Jankowski volgende fasen. "In the area of economic crime, the process begins when individuals assess the material condition in which they live. They then decide that the condition (or a perceived threat to worsen the condition) is neither desirable nor acceptable. Next, they make a commitment to pursue a strategy to alleviate this condition. Here the goal can be variable. .. (S)ome may want only to maintain their present condition (or prevent it from worsening); others may want to experience some recreation that their condition does not afford; still others may want to escape the present condition through socioeconomic mobility. Their next step is to rationalize the commission of a criminal act (Matza 1990; Matza en Sykes 1957: 664-670). They then formulate a general strategy, deciding on the resources (which can include weapons) necessary to be successful and the tactics to be employed. Finally, they commit the criminal act itself when the benefits of the specific situation (targeted opportunity) seem to outweigh the risks" (Jankowski, 1995: 92).
303. "There has always been some debate about the relationship of inequality to crime, but the major problem has been assessing this relationship. More often than not, inferential statistics are used in much the same manner as epidemiological studies of disease or related kind of problems. Using aggregate statistics is simply not adequate; there may be more subtle causal processes that such methods have difficulty discerning. In addition, even when a relationship is found using aggregated data, the etiology, characteristics, and behavior associated with that relationship cannot be specifically detailed or easily understood. In order to provide such specifications, more closely focused research is needed. In sociology this research will often need to be ethnographic" (Heimer, 1995: 93). Als 'second best' heb ik gekozen voor de kwalitatieve methode van open interviews. Ik heb dus geen veldwaarnemingen gedaan, maar de (levens)verhalen van de geïnterviewden en hun verklaringen als uitgangspunt genomen.
304. "Volgens Ranulf (1964) is de behoefte om delinquenten zwaar te straffen het sterkste onder bevolkingsgroepen die zich bedreigd voelen en/of zichzelf in de strijd om het dagelijkse bestaan het meeste moeten ontzeggen. Dit zouden in Westerse samenlevingen bijvoorbeeld leden van de lagere middenklassen zijn" (Van Dijk et al., 1995: 3). Gelet op het electorale

belang van deze groep wordt de roep om een punitiever beleid door de overheid overgenomen en komt criminaliteit hoog op de politieke agenda te staan.

305. Recentelijk (januari 1996) is door het WODC (Wetenschappelijk Onderzoek- en Documentatiecentrum van het Ministerie van Justitie) door Van Netburg een literatuuronderzoek gepubliceerd naar "Arbeidsmarktpositie van ex-gedetineerden. In Nederland, andere Europese landen en de Verenigde Staten" over de afgelopen tien jaar. In de Conclusies worden vier fasen onderscheiden: arbeidspositie vóór detentie; arbeidstoeleiding in detentie; arbeidstoeleiding na detentie; en arbeidspositie na detentie. Als ik de conclusies Van Netburg citeer en me beperk tot de arbeidspositie vóór en na detentie dan blijkt:

"Arbeidspositie vóór detentie

In het kader van deze literatuurverkenning is in binnen- en buitenlandse publikaties gezocht naar informatie over de arbeidspositie van ex-gedetineerden. Om een duidelijk beeld te krijgen is ook gekeken naar de achtergronden van deze groep voordat zij in detentie gingen. Het beeld dat daaruit naar voren komt, stemt niet tot vrolijkheid. In het algemeen zijn de volgende kenmerken van toepassing: - meer dan de helft is jonger dan 30 jaar; - tussen de 60% en 80% is ongeschoold of heeft de middelbare school niet afgerond; - gemiddeld 50% kan niet of nauwelijks lezen en schrijven; - tussen de 40% en 75% is werkloos, heeft nauwelijks werkervaring of heeft korte ervaring in veelvuldig wisselend werk.

Andere sociaal-economische kenmerken binnen deze groep zijn: alcohol- en/of drugsproblemen, financiële problemen (schulden), gezins- en relatieproblemen, huisvestingsproblemen en gezondheidsproblemen. Daarnaast worden psychische problemen geconstateerd zoals: negatief zelfbeeld, gebrek aan zelfvertrouwen en geringe (arbeids)motivatie. In het strafproces blijkt volgens vele onderzoeken werkloosheid van verdachten een negatieve rol te spelen bij de straftoemeting. Zij krijgen eerder een onvoorwaardelijke vrijheidsstraf opgelegd dan verdachten met een baan. Dit heeft weer tot gevolg dat een meerderheid van de gedetineerden werkloos was vóór detentie. Degenen die wel werk hebben, worden vaak als gevolg van detentie werkloos. Een ander negatief effect is dat eventuele sociale uitkeringen in veel gevallen tijdens detentie worden stopgezet. De negatieve spiraal (door o.a. werkloosheid) waarin vele delinquenten zich toch al bevinden, wordt in detentie voortgezet. [...]

Arbeidspositie na detentie

Wat is nu in zijn algemeenheid te zeggen over de arbeidspositie van ex-gedetineerden; met name de invloed van het al of niet hebben van werk op recidive? Uit het voorgaande blijkt dat de sociaal-economische positie (w.o. de arbeidspositie) van de meeste ex-gedetineerden al vóór de detentie slecht is. Na detentie is de arbeidspositie nog slechter door het strafblad en door evt. ontslag vanwege detentie. Uit onderzoek onder gedetineerden blijkt dat men weinig verwachtingen heeft, maar dat zij het vinden van betaald werk het belangrijkste vinden. Er blijkt echter nauwelijks animo te zijn om na vrijlating een (beroeps)opleiding of cursus te gaan volgen. Financieel is er meestal geen of weinig armslag door schulden en stopzetting van uitkering(en). Werkloosheid met als gevolg gebrek aan een regelmatig inkomen verhoogt de kans op recidive van ex-gedetineerden. Bovendien spelen de overige sociaal-economische en psychologische problemen een niet te onderschatten rol. Er blijkt echter weinig onderzoek te zijn naar de invloed van werk op recidive van ex-gedetineerden. Uit enkele cijfers van de reclassering blijkt dat gemiddeld ruim 50% tot 80% van de cliënten werkloos of arbeidsongeschikt is. Een derde van de ex-gedetineerden blijkt volgens een nationaal Engels onderzoek binnen twee jaar na vrijlating te recidiveren. Ander Engels onderzoek toont aan dat weinig werkgevers bereid zijn ex-gedetineerden aan te nemen omdat ze weinig werkervaring hebben en als een risico worden beschouwd. Werkgevers die wel ex-gedetineerden als werknemer aannemen zijn meestal (82%) tevreden over de arbeidsprestatie. Dit laatste pleit ervoor om veel en intensieve inspanning te verrichten om ex-gedetineerden

aan een baan te helpen. Een goede samenwerking tussen gevangenisautoriteiten, reclassering, arbeidsvoorziening, Ministerie van Werkgelegenheid en 'last but not least' potentiële werkgevers lijkt van groot belang om althans een deel van deze als onbemiddelbaar beschouwde groep een positieve toekomst te bieden" (Van Netburg, 1996: 37, 39; zie verder J. Janssen, 1995).

306. "Baanloosheid verhoogt de kans op geregistreerde criminaliteit - het type criminaliteit waarvan publiek en politiek momenteel zo onevenredig veel aandacht besteden - in aanzienlijke mate. Dat die relatie vooral in de geregistreerde criminaliteit tot uiting komt, spreekt vanzelf. Voor de gemarginaliseerde bevolkingsgroepen zijn de risicoloze witte-boordendelicten nu eenmaal niet of nauwelijks beschikbaar. De delinquenten onder hen zullen zich moeten behelpen met wat men de risico-criminaliteit zou kunnen noemen. Maar, inhoudelijk gezien blijft het geconstateerde verband weerbarstig. Uiteindelijk blijken ook verreweg de meeste baanlozen zich immers keurig aan de wet houden. Er moet meer aan de hand zijn. Het ligt voor de hand te veronderstellen dat baanloosheid de kans op risico-criminaliteit vooral vergroot in subgroepen van gemarginaliseerden, waar de bodem als het ware al rijp is" (Jongman et al., 1991: 38-39).
307. "Volgens Jongman (1982, 1988) bestaat er een onmiskenbaar positief verband tussen werkloosheid en criminaliteit. Dit positieve verband wordt op macro-niveau nagerekend door Beijers (1993). Deze bevestigt de positieve samenhang tussen werkloosheid en (vermogens)delicten, maar uit zijn twijfels over de causale relatie tussen beide. Van Dijk (1991) concludeert uit zijn overzicht van de empirische evidentie op basis van tijdreeksenanalyse dat de relatie tussen werkloosheid en criminaliteit in Europese onderzoeken niet altijd even sterk naar voren komt, met als opvallende uitzondering de Nederlandse studie van Van Tulder (1985). In Amerikaanse studies wordt vaker dan in de Europese gevonden dat hoge werkloosheidscijfers en hoge criminaliteitscijfers samengaan (zie Freeman, 1983; Belknap, 1989)" (Theeuwes en Van Velthoven, 1994: 43).
308. Een voorbeeld is het onderzoek van Theeuwes en Van Velthoven (Een economische visie op de ontwikkeling van de criminaliteit, 1994), en de reactie daarop van Dijksterhuis en Timmerman, 1995. In hun Conclusie schrijven Dijksterhuis en Timmerman: "... het ... zal duidelijk zijn dat de uitgevoerde tijdreeksanalyses naar ons oordeel grote vraagtekens oproepen. Dit komt door een te summiere theoretische inbedding, een aanvechtbare operationalisatie van de begrippen, een te kritiekloos hanteren van beschikbare gegevens en het nalaten van pogingen om de samenhangen tussen de onafhankelijke variabelen te onderzoeken" (Dijksterhuis en Timmerman, 1995: 107; zie voor de repliek: Theeuwes en Van Velthoven, 1995). Land et al. (1995) merken over hun onderzoek het volgende op. "We noted that the accumulation of research findings has demonstrated the complex and multifaceted nature of the general U-C relationship. The present study has focused on the temporal aspects of this relationship. Several conclusions are warranted. First, given the annual time-series properties of the unemployment and crime rates studies herein, the forms of the regression analysis specified by Cantor and Land (1985) are statistically acceptable. Second, with annual time series extending from 1946 through 1990, these models remain successful in identifying and estimating both the negative (crime opportunity) and positive (crime motivation) effects postulated by Cantor and Land (1985). Third, other related research demonstrates that these effects (1) are evident across age- and race-specific population categories; (2) are not mediated by imprisonment/general deterrence processes; (3) are generally consistent with evidence from microlevel studies; and (4) are consonant with studies based on monthly unemployment and crime rate time series. In brief, the pattern of effects of unemployment levels and fluc-

tuations postulated by Cantor and Land (1985) has substantial empirical support for some Index crime rates. Future research should document more fully the intervening mechanisms for these effects and what, if any, portions to attribute to imprisonment/deterrence and/or other mechanisms. Variation in these effects across different categories of crime also requires explanation" (Land et al, 1995: 77). Uit het onderzoek van Cantor en Land (1987) bleek verder dat "... the contemporaneous effect of personal unemployment status on criminal involvement found in microstudies appears to occur primarily for crimes of theft and burglary and primarily for teenagers and young adults. They also noted that these individuals are least likely to be cushioned by the availability of government unemployment benefits and social aid mechanisms cited by Cantor and Land (1985)" (Land et al., *ibid.*: 76-77).

309. Zo stelden Collins en Weatherburn nog recentelijk dat: "Hoewel werkloosheid vaker geassocieerd wordt met een stijging dan met een daling van de criminaliteit blijkt uit onderzoek dat een sterke samenhang tussen werkloosheid en criminaliteit ontbreekt. Dit artikel beschrijft een model dat de stijging van de criminaliteit nagaat wanneer hetzij de aanvang hetzij de lengte van de criminele carrière wijzigingen ondergaat. Zelfs bij een aanzienlijke stijging van de werkloosheid laat het model slechts een geringe stijging van criminele activiteiten zien. Hiermee zou een mogelijke verklaring kunnen zijn gegeven voor het feit dat zoveel onderzoeken geen verband aanwijzen tussen werkloosheid en criminaliteit. Met literatuuropgave" (In: Justitiële Verkenningen, 1996, (5): 111).
310. Fineman (1990) noemt als onderzoekers, die slechts geringe samenhang tussen werkloosheid en criminaliteit vinden: Carr-Hill en Stern, 1979; Wilson en Herrnstein, 1985. Onderzoekers, die wel een relatie aantreffen zijn: Thornberry en Christenson, 1984; Bottomley en Pease, 1986; Duster, 1987.
Box vat op basis van uitgebreid literatuuronderzoek de resultaten als volgt samen: "The relationship between overall unemployment and crime is inconsistent, even when victimisation survey data are used as the measure of crime... On balance the weight of existing research supports there being a weak but none the less significant causal relationship. However, properly targeted research on young males, particularly those from disadvantaged ethnic groups, which considers both the *meaning* and *duration* of unemployment, as well as measuring crime through self-reported techniques, and relating this to periods *after* being made unemployed, is the only way of settling this issue" (Box, 1987: 96-97).
311. "For youths who found employment soon after leaving school, there was little difference in their crime rate; for those who had periods of unemployment, more crimes for material gain were clearly in evidence. Farrington et al. also throw important light on the conclusion from correlational studies that not everyone who is made unemployed will be propelled into crime; but it did influence those with low-income, low intelligence, and neglectful parents, from large households and poor housing. In other words, unemployment had the greatest criminal effect on those already at risk. Farrington et al. are cautious in their conclusions, but venture to suggest that decreases in youth unemployment might have benefits in reducing crime" (Fineman, *ibid.*: 94-95).
312. "... much crime and delinquency can be seen as more-or-less isolated time-bound events (or brief series of events) that occur in the transition from childhood to and through adolescence, and that more or less cease during the actual transition from adolescence to adulthood. Yet we still know very little about the dynamics of termination of offending during the late teenage years and how this desistance is influenced by particular life events marking the transition from adolescence to adulthood, such as marriage, employment, college, joining the

military, leaving the neighborhood, or finding new friends. [...] Both cross-sectional and longitudinal research are needed to further explicate the manner in which the adolescence-to-adulthood phase molds the characteristics and behaviors of individuals, and how this molding is affected by the changes in social expectation, the roles the individuals play, the situations they encounter, the individuals who become significant others to them, and the subjective meanings attached to all these changes" (Steffensmeier en Allan, 1995: 113).

313. Niet alleen de werkloosheid van de dader zelf, maar ook het betrekken van de werkloosheids-geschiedenis van het gezin van herkomst als generatie-effect zou in nieuw onderzoek een verfijning kunnen betekenen. Vooronderstelling daarbij is, dat de maatschappelijke kwetsbaarheid dan als het ware van de oude aan de nieuwe generatie wordt doorgegeven (zie bijvoorbeeld Angenent, 1991: 193-194; Vettenburg et al., 1983, 1984). Uit het onderzoek van Batenburg, Smeenk en Ultee is ondermeer gebleken dat: "... tot op zekere hoogte, iemands kans op werk niet alleen afhangt van iemands laatste beroepsklasse, maar ook van de klasse van iemands vader. Werkloosheid is in sterke mate sociaal bepaald" (1995: 277).
314. Terpstra stelt evenwel dat deze processen voor nieuwbouwwijken niet hoeven op te gaan. "In afwijking van de analyse van Wilson (1987) over het ontstaan van een onderklasse en een armoedecultuur in de grote steden van de Verenigde Staten, S.M.) gaan deze verschijnselen (cumulatie van achterstanden en problemen als gevolg van omvangrijke en blijvende werkloosheid, een sociaal isolement tot de dominante samenleving waarbinnen verschijnselen als werkloosheid en uitkeringsafhankelijkheid tamelijk geaccepteerd zijn, S.M.) echter niet gepaard met fragmentatie van sociale verbanden en met desorganisatie van de buurt. Integendeel, de wijk kent een hechte sociale organisatie, waarin sporen van vroegere volks- of arbeidersbuurten met hun eigen subcultuur nog duidelijk herkenbaar zijn en waarin op meerdere wijzen het hechte verband wordt bestendigd. Er is geen sprake van desorganisatie en fatalisme, maar eerder van vitaliteit, die weliswaar leidt tot praktijken die maatschappelijk weinig aanvaard zijn. Terwijl in de beschrijving van Anderiesen en Reijndorp (1989) een duidelijke tendens tot heterogeniteit in de bevolkingssamenstelling van de oude stadswijken naar voren komt, is in deze nieuwbouwwijk sprake van een ontwikkeling naar een tamelijk homogene bevolking. De nieuwe heterogeniteit in de oude stadswijken hangt samen met het verschijnsel dat deze voor sommige categorieën (ondanks mogelijke nadelen) een aantrekkelijk woon- en leefmilieu bieden (zie ook Anderiesen en Reijndorp 1990)" (Terpstra, 1996: 220-221).
315. "The balance of the evidence seems to indicate that unemployment is indeed a factor which affects the likelihood of offending, but it is only one of a number of factors and it necessary to specify the conditions in which the relationship is observed. Exactly how unemployment interacts with other factors is little understood as yet. Future research should place perhaps more emphasis on the study of such interactions. Meanwhile there is insufficient consistent evidence to favour any one theory about how unemployment may be related to crime" (Crow et al., 1989: 5-6).
316. Gegeven de doelstelling van dit onderzoek, het kwalitatief 'toetsen' van theoretisch afgeleide verklaringen, is het niet kunnen schatten van beschrijvende statistieken als percentages en proportionele verdelingen voor een grotere populatie met in veel opzichten onbekende kenmerken, niet al te bezwaarlijk. Het niet kunnen bepalen van de representativiteit en de betekenis van non-response, vloeit uit deze werkwijze voort (cf. Zetterberg, 1954/1965: 128-130).

317. Daarmee sluit ik aan bij Weber. In *Wirtschaft und Gesellschaft* (1922/1964) omschrijft Weber een motief als: "... ein Sinnzusammenhang, welcher dem Handelnde selbst oder dem Beobachtenden als sinnhafter "Grund" eines Verhaltens erscheint" (Weber, 1964: 288). Zie voor een verdere uitwerking van Weber en andere voorlopers als Schutz, Dewey en Burke de meer uitgewerkte visies van Mills. In het bekende artikel 'Situating actions and vocabularies of motive' stelt Mills "What is reason for one man is rationalization for another. The variable is the accepted vocabulary of motives, the ultimates of discourse, of each man's dominant group about whose opinion he cares" (Mills, 1940: 910). Zie verder: Peters, Scott en Lyman, Blum en McHugh in: Maso, 1984: 80 e.v.
318. "It means recognizing the reality of a criminal's life (as distinguished from the mass-media image of that life), which is that he isn't a criminal twenty-four hours a day and behaves most of the time just like anyone else from his class and ethnic background" (Polsky, 1971: 130-131).
319. De geschetste relaties waarvan ik uitga, kunnen nog worden uitgebreid met andere mogelijke samenhangen. Het bepalen van causaliteit, onder de voorwaarde van een empirisch verband is meestal gemodelleerd op de klassieke criteria van Hume. Voorbeeld daarvan is temporaliteit in de keten van oorzaak en gevolg - variabele A gaat altijd vooraf aan B; het voorbeeld van constante conjunctie - wanneer er sprake is van variabele A, dan altijd variabele B; en het voorbeeld van invloedssamenhang ('contiguity of influence') - een plausibel mechanisme verbindt variabele A met variabele B. De vraag is of in kwalitatief onderzoek op vergelijkbare wijze gesproken kan worden van causale relaties. De mogelijkheid daarvan wordt zowel betwist door kwantitatieve, positivistisch ingestelde onderzoekers - alleen in gecontroleerde kwantitatieve experimenten is dat mogelijk - als door kwalitatieve onderzoekers - causaliteit is een onwerkbaar concept in het verklaren van menselijk gedrag; mensen zijn geen biljartballen (Huberman en Miles, 1984: 434). Het model van Hume gaat uit van een tweetal variabelen en is in die zin te zien als mono-causaal. Meestal is er evenwel sprake van multiple causaliteit of 'causal multiplexity' (Huberman en Miles, *ibid.*: 434), waarin sprake is van gezamenlijke en reciproke invloeden van meerdere variabelen in contexten van lokale netwerken. Het zoeken naar causale verklaringen is dan ook vaak een analyse in retrospectief opzicht, waarin de samenhang tussen deel en geheel verduidelijkt wordt. Een dergelijke verklaring sluit aan bij de alledaagse causale vragen als: Onder welke voorwaarden doet een fenomeen zich voor? Wat bewerkstelligt zijn optreden? Onder welke omstandigheden is het waarschijnlijk dat het zich als uitkomst voordoet? Welke factoren bepalen de variatie van het fenomeen? Wanneer is het afwezig en wanneer is het aanwezig? (zie Lofland en Lofland, 1984, geciteerd in Huberman en Miles, *ibid.*: 434). Causale verklaringen moeten geen unieke verklaringen zijn - alleen toepasbaar in enkelvoudige gevallen - maar moeten generaliseerbaar (dan wel specificerbaar of reviseerbaar) zijn naar andere gevallen, bijvoorbeeld door het proces van analytische inductie. Dat houdt in dat de analyse van een concreet geval naar een hoger abstractieniveau ('more abstract common characteristics') wordt getild (Denzin, 1989). Daarbij is het gevaar aanwezig dat "... multiple cases will be analyzed at high levels of inference, aggregating out the local webs of causality and ending with a smoothed set of generalizations that may not apply to a single case. This happens more often than we care to remember. The tension here is that of reconciling the particular and the universal: reconciling an individual case's uniqueness with the need to understand generic processes at work across cases (Silverstein, 1988). Silverstein argues that each individual has a specific history - which we discard at our peril - but it is a history contained within the general principles that influence its development. Similarly, Noblit and Hare (1983) make a strong case for preserving uniqueness, yet also making comparisons (Noblit & Hare, 1988)" (Huberman en Miles,

ibid.: 435). De bedoeling is te komen tot meer inzichten in de interactie-effecten van de verschillende 'predictors'. "That, in turn, would surface recurrent patterns, "families" or "clusters" of cases with characteristic configurations. As Ragin (1987) notes, such a case-oriented approach looks at each entity, then teases out configurations *within* each case and subjects them to comparative analysis. In these comparisons (of smaller number of cases), underlying similarities and systematic associations are sought out with regard to the main outcome variable. From there, a more explanatory model can be explicated, at least for the cases under study" (Huberman en Miles, ibid.: 436).

Volgens Swierstra (1990), zich daarbij baserend op Clayton en Tuchfield (1982: 156), moet, als er sprake wil zijn van causaliteit, voldaan zijn aan drie welbekende criteria: a) er moet sprake zijn van eens statistisch verband; b) de veronderstelde oorzaak moet het veronderstelde gevolg in de tijd voorafgaan; c) beide mogen niet door een derde factor worden veroorzaakt, ofwel het mag geen schijnverband zijn (Swierstra, 1990: 50 e.v.). Statistische verbanden kunnen door opzet van dit onderzoek niet aangetoond worden; ook uit de literatuur blijkt dat, hoewel meer recente uitkomsten laten zien dat er een duidelijke en positieve samenhang bestaat tussen werkloosheid en (vermogens)delinquentie, het verband niet eenduidig gestaafd kan worden. Gelet op de 'opgroecriminaliteit' (leeftijdgebonden criminaliteit) plegen de meeste jongeren in hun adolescentieperiode incidenteel wel eens kleine delicten. Deze 'kruimel' delicten hebben voor de onderzoeksvraag te weinig scheidend vermogen. De sequentie fenomeen A (delinquentie) en fenomeen A (werkloosheid) kan binnen het levenslopperspectief door verschillende 'begin'leeftijden niet in een universeel patroon geduid worden. Daarvoor moet een meer longitudinale (prospectieve) opzet eventueel uitkomst bieden. Etiologische differentiaties, het kijken naar verschillendsoortige achter- en ontstaansgronden op basis van onderscheiden typen levensstijlen, maken hetevenwel mogelijk om naast de strikte monocausale (determinerende) relatie ook te kijken naar meer overkoepelende werkingssferen tussen beide fenomenen, waarbinnen oorzaak en gevolg afwisselen optreden en tevens elkaar versterkende processen zichtbaar worden gemaakt (Swierstra, ibid.). Werkloosheid en delinquentie moeten dan niet nominaal (te strikt als meetbare variabele) worden gedefinieerd maar als relationele, dynamische, intersubjectief betekenisvolle begrippen, die in elkaar grijpen door structurele en structurerende invloeden op zowel maatschappelijk als op leefwereld-niveau.

Wanneer men nu uitgaat van de voor dit onderzoek relevante fenomenen (variabelen) A (werkloosheid) en B (delinquentie) dan zijn er allerlei mogelijke samenhangen voorstelbaar. Vraag daarbij is welke status de fenomenen (variabelen) hebben binnen het hierboven geschetste model, waarin een theoretisch meer brede, maar logisch meer ingeperkte inkadering om de empirische geldigheid strijden. Is werkloosheid de veroorzaker van delinquentie (het gevolg); is delinquentie de veroorzaker van werkloosheid (het gevolg); zijn beide verschijnselen onafhankelijk van elkaar (geen relatie) of is de relatie indirect aanwezig door het optreden van een ander (onderliggend of overkoepelend derde) fenomeen?

Meer schematisch kan ik dan volgende patronen - 'causale' modellen - onderscheiden:

A --/-- B In dit geval is er sprake van een 'negative case'. Er is geen relatie vast te stellen tussen werkloosheid en delinquentie.

A ----> B Hier is sprake van een mono-causale relatie waarin A (werkloosheid) logisch (in de tijd) vooraf gaat aan B (delinquentie).

B ----> A Deze relatie is een inverse van de vorige. Nu gaat delinquentie vooraf aan werkloosheid.

A <====> B Deze relatie is wederkerig; er is sprake van 'co-occurrence'. Veranderingen in en invloeden op de relatie zijn wederzijds afhankelijk, bijvoorbeeld lengte van de werkloosheid en frequentie van gepleegde delicten.

A ---> B of B---> A of B <====> A
 ^

I E

In deze voorbeelden is sprake van interveniërende variabelen en multiple causaliteit. Een andere factor is noodzakelijk om de relatie tot stand te brengen. In het eerste voorbeeld is er pas sprake van een relatie tussen werkloosheid en delinquentie als er voldaan is aan I, zeg kostwinnersfunctie, en eventueel E, zeg uitzichtloze schuldsituatie. In dergelijke gevallen is te zien dat de logische combinatie van fenomenen een contextuele inbedding krijgt door het specificeren van additionele voorwaarden.

A ---> B of B---> A of A <====> B

I I

\C/
 of E..

Deze modellen zijn nog complexer van aard doordat de interveniërende factor(en) C, E enz. in combinatie met de eerste variabele en een tijdsverloop gezamenlijk doorwerken naar de tweede variabele. Als voorbeeld: Werkloosheid leidt tot verveling, verveling tot druggebruik, druggebruik wordt verslavend en leidt tot continuering van de werkloosheid, de verslaving moet gefinancierd worden met als gevolg delinquentie.

Omdat in dit onderzoek causaliteit vooral wordt gezocht in betekenisvolle (en complexe) samenhangen in de tijd maak ik voor de vervolganalyse slechts gebruik van de eerste vijf modellen. Het proceskarakter kan daarmee voldoende gespecificeerd en toegelicht worden. Deze exercitie wil slechts duidelijk maken dat het mathematisch afbeelden van de werkelijkheid nogal complex kan worden, met name als er gebruik wordt gemaakt van contextuele variaties. Mijn bedoeling is vooral bepaalde patronen zichtbaar te maken zoals die zich empirisch bij onze respondenten voordoen. "Fundamentally, we think that social phenomena exist not only in the mind, but in the objective world as well, and that there are some lawful, reasonably stable relationships to be found among them. The lawfulness comes from the sequences and the regularities that link phenomena together; it is from these that we derive the constructs that account for individual and social life. This stance acknowledges the historical and social nature of knowledge, along with the meaning making at the center of phenomenological experience (Packer & Addison, 1989; Polkinghorne, 1988). Our aim is to "transcend" these processes by carefully constructing explanations that can account for them in plausible ways. Thus transcendental realism calls both for causal explanation and for the evidence to show that each entity or event is an instance of that explanation. So there is a need not only for an explanatory structure, but also for a careful descriptive account of each particular configuration. This is one reason we and others have tilted toward more descriptive yet also more inductive methods of study" (Huberman en Miles, *ibid.*: 429).

320. Jongman stelde recentelijk dezelfde vraag. "Voor deze beide categorieën (jeugdigen, die na hun schoolopleiding niet aan het werk komen; personen, die reeds een betaalde baan hebben gehad, in hun jeugd met de politie in aanraking zijn geweest en later, na het verliezen van de betaalde baan, weer terugvallen in crimineel gedrag, S.M.) zou dus gelden dat baanloosheid vooral *recidive* bevorderend werkt. De derde categorie is het meest interessant. Mensen,

die niets noemenswaard op hun kerfstok hebben en tijdens hun baanloosheid voor het eerst het criminele pad opgaan. Bestaan ze zelf wel? Op grond van ons theoretisch model (sterkere motivaties, zwakkere bindingen in het maatschappelijk domein) moeten ze voorkomen. (..) Zij zijn een speciaal en dan kwalitatief onderzoek waard. In een wat cynische zin zouden zij wel eens de 'mooiste' toets op de veronderstelde criminogene werking van de baanloosheid kunnen vormen" (Jongman et al., 1991: 39).

321. Door het gebruik van ideaal-typen wordt gepoogd de externe validiteit te vergroten. ".. looking at multiple actors in multiple settings enhances generalizability; the key processes, constructs, and explanations in play can be tested in several different configurations. And each configuration can be considered a replication of the process or question under study. Multiple cases also identify configurations (of actors, of working arrangements, of causal influences) that hold in some setting but not in others. We thus come out with distinct "clusters" or "families" of cases" (Huberman en Miles, 1994: 435). Ook voor mijn 'cross-sample' onderzoek geldt: ".. the issue is not so much the quest for conventional generalizability, but rather an understanding of the conditions under which a particular finding appears and operates: how, where, when, and why it carries on as it does. Multiple cases are especially important as "comparison groups" (Glaser & Strauss, 1970); they also permit a "replication" strategy (Yin, 1991), where single-case findings are successively tested in a following series of cases. When multiple cases are carefully ordered along a key dimension, powerful explanations are more likely (see Eisenhardt, 1989b, for a compelling example)" (Huberman en Miles, *ibid.*: 441).